

<https://hstryres.uz/journal/index.php/makro>

2024, № 4 (6)

ISSN-3030-3761

ТАРИХИЙ ТАДҚИҚОТЛАР
Илмий журнали

ИСТОРИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
Научный журнал

HISTORICAL RESEARCHES
Scientific journal

ТОШКЕНТ-2024

ТАРИХИЙ ТАДҚИҚОТЛАР
ИСТОРИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
HISTORICAL RESEARCHES

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Юнусова Хуршида Эркиновна
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети

Бош муҳаррир ўринбосори:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief editor:

Шакиров Ильяс Рахимзянович
т.ф.ф.д., (PhD)
Ўзбекистон Миллий университети

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ
РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ
EDITORIAL BOARD

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Академик
Ўзбекистон Миллий университети
Сулейманов Рустам Хамидович тарих
фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Муминов Алишер Гаффарович
Сиёсий фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Зуев Андрей Сергеевич
тарих фанлари доктори, профессор
Новосибирск Давлат университети
Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Холиқулов Ахмад Баймахаматович
тарих фанлари доктори, доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Габриэльян Софья Ивановна тарих
фанлари доктори, доцент *Ўзбекистон*
Миллий университети
Убайдуллаева Барно Машрабжоновна
тарих фанлари доктори, доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Очилдиев Файзулла Бобокулович
тарих фанлари доктори, доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Сиддиков Равшан Бердимуратович
тарих фанлари номзоди, доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Нарбеков Абдикамил Вафасевич
тарих фанлари номзоди, доцент
Ўзбекистон Миллий университети

Тухтабеков Козимбек Азимбекович
тарих фанлари номзоди, доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Бабабеков Акбар Давурбаевич
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
Ўзбекистон Миллий университети
Бахранов Шерзод Таштурсунович
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD),
Жамоат ҳафсизлиги университети
Кандахаров Анваржон Хасанович
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Холиқулова Шахноза Боймухамматовна
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
Навоий Давлат педагогика институти
Нормуродов Дилмурод Рахматуллаевич
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Али Назарова Дилдора Валишеровна
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
Ўзбекистон Миллий университети
Тоғаев Жасур Эркинович
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Усаров Умид Абдумавлянович
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Абдулаева Нигора Санжаровна
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
Ўзбекистон Давлат Жаҳон тиллари университети
Эгамбердиева Гузаль Акрамжоновна
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
Ўзбекистон Миллий университети
Эшқувватов Бобир Валикул ўғли
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
Ўзбекистон Миллий университети

Контакт редакции журнала
Город Ташкент, улица Мирзо Галиба,
Исторический факультет Национального
Университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека
Web: <https://hstryres.uz/journal/> : E-mail:
I.Shakirov91@mail.ru
Тел: +998900382203

Contact Editors of journal
Tashkent city, street of Mirzo Golib
Faculty of history of the National university of
Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
Web: <https://hstryres.uz/journal/> : E-mail:
I.Shakirov91@mail.ru
Phone: +998900382203

МУНДАРИЖА / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

1. Абдуллаева Нигора Санжаровна “МУЗЕЙ ВОСТОКА” МУЗЕЙИДА ЎРТА ОСИЁ КОЛЛЕКЦИЯЛАРИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ	5
2. Абдуллаева Нигора Санжаровна РОССИЯНИНГ “МУСИҚА МУЗЕЙИ”ДА САҚЛАНАЁТГАН ЎЗБЕКИСТОН МАДАНИЙ МЕРОСИ НАЪМУНАЛАРИ	17
3. Аннаев Жалолiddин Тухташевич МАРҒИЁНА БУДДАВИЙЛИК ЁДГОРЛИКЛАРИ ВА САНЪАТ НАМУНАЛАРИНИНГ ЎРГАНИЛИШИ	30
4. Азизов Ильдар Рафаэлевич УЧАСТИЕ И КЛЮЧЕВЫЕ АСПЕКТЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЗБЕКИСТАНА В МЕЖПАРЛАМЕНТСКОЙ АССАМБЛЕЕ СНГ	46
5. Балтабаева Манзура Мирзажановна ГЕНДЕРНАЯ ПОЛИТИКА УЗБЕКИСТАНА: ВОПРОСЫ ЧАСТИЯ ЖЕНЩИН В ГОСУДАРСТВЕННОМ И ОБЩЕСТВЕННОМ УПРАВЛЕНИИ	53
6. Бахронов Шерзод Таштурсунович ИЗ ИСТОРИИ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ ТУРКЕСТАНСКОГО КРАЯ С РОССИЕЙ В КОНЦЕ XIX-НАЧАЛЕ XX ВЕКОВ	65
7. Ишанхуджаева Замира Раимовна ИЗУЧЕНИЕ И СОХРАНЕНИЕ ПАМЯТИ О ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЕ С ПОМОЩЬЮ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЕКТА И ЦИФРОВОЙ ИСТОРИИ	74
8. Kamolova Muhlisah Farhod qizi TURKISTON GENERAL-GUBERNATORI A.V. SAMSONOVNING O‘LKADAGI TA’LIM JARAYONI VA TARIXIY-MADANIY OBYEKTLAGA NISBATAN OLIV BORGAN SIYOSATI (1909-1914 YILLAR)	81
9. Махмудова Нигора Баротовна СОСТОЯНИЕ СЕЛЬСКОГО УПРАВЛЕНИЯ НА НАЧАЛО XX ВЕКА В ТУРКЕСТАНСКОМ ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРСТВЕ (НА ОСНОВЕ МАТЕРИАЛОВ СЕНАТОРА К.К.ПАЛЕНА)	91
10. Мусаев Нуриддин Умирзакович МИРЗАЧЎЛНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА УНИ ЎЗЛАШТИРИЛИШИ ТАРИХИДАН	103
11. Очилдиев Файзулла Бобокулович XIX АСРНИНГ ИККИНЧИ ЯРМИ – XX АСР БОШЛАРИДА БУХОРО АМИРЛИГИДА БОШЛАНҒИЧ ВА ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ	115
12. Raxmanova Mahbuba Shavkat qizi КАТТА О‘РТА ОСИЁ ИҚТИСОДИЙ РАЙОННИНГ ГЕОГРАФИК ВА ИҚТИСОДИЙ ТАВСИФИ ХУСУСИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР	124

Абдуллаева Н. С.

т.ф.ф.д. (PhD)

Америка технологиялар университети

nabdullayeva@aut-edu.uz

РОССИЯНИНГ “МУСИҚА МУЗЕЙИ”ДА САҚЛАНАЁТГАН ЎЗБЕКИСТОН МАДАНИЙ МЕРОСИ НАЪМУНАЛАРИ

АННОТАЦИЯ

Россиянинг “Муסיқа музейи” да сақланаётган Ўзбекистон маданий мероси намуналари" мавзусидаги мақолада, Ўзбекистоннинг бой маданий мероси ва унинг Россиядаги таърифи, сақланиши ва тадқиқи тўғрисида ҳикоя қилинади. Мақолада, музей коллекцияларидаги узбек миллий муסיқаси, аниқлаштирилган тарихи, асарлари ва ёдгорликлари тўғрисидаги маълумотлар берилган. Шундай қилиб, Ўзбекистоннинг анъанавий муסיкий ускуналари, хофизлар ва жамоаларнинг ижодиётининг аҳамияти таъкидланади. Тадқиқот, маданий алмашинув ва глобаллашув жараёнлари доирасида, миллий идентитетни сақлаш ва ривожлантиришда музейларнинг роли ҳақидаги саволларга жавоб излайди. Ўзбекистон маданий меросининг Россиядаги сохталарини кўриб чиқиш, ўзбек халқининг муסיкий санъатини глобал миқёсда намоён этишга хизмат қилади.

Калит сўзлар: Маданий мерос, муסיқа музейи, Ўзбекистон, анъанавий муסיқа, этнография, маданий алмашинув.

КИРИШ

Мақоланинг мақсади Россиянинг “Муסיқа музейи”да сақланаётган Ўзбекистон маданий меросини тадқиқ қилиш ва унинг аҳамиятини аниқлашдан иборат. Ўзбекистоннинг бой маданий мероси, тарихий ва миллий идентитетни шакллантиришда муҳим роль ўйнайди. Муסיкий асарлар, анъанавий муסיкий ускуналар ва халқ ижодиётининг намуналари музей коллекцияларида намоён бўлиб, уларнинг глобал миқёсдаги аҳамияти ва цензори муҳокама қилинади. Маданий алмашинув ва глобаллашув жараёнлари контекстида, музейларнинг маданий меросни сақлашдаги роли ҳамда ўзбек муסיқаси ва маданиятининг дунёнинг бошқа халқлари билан алоқаси ўрганилади.

Тадқиқотнинг алоҳида аҳамияти, ўзбек маданиятининг унсурлари — жумладан, муסיкий жанрлар, анъанавий курашлар ва жамоавий ижод намуналари — глобал маданиятдаги ўрнини белгилашга қаратилган. Ўзбекистоннинг бой тарихи ва анъанавий қадриятлари, музей

коллекцияларидаги предметлар орқали сақланиб, келажак авлодларга етказилади. Мақоладаги тадқиқот, Ўзбекистон маданий меросининг Россиядаги сақланиши ва ривожланиши, шунингдек, келажакдаги стратегик тадбирларни муваффақиятли амалга ошириш имкониятларини кўриб чиқади. Хусусан, музейлардаги миллий маданиятни ривожлантириш учун замонавий технологиялар ва методларни қўллашнинг зарурати таъкидланади. Маданий хазиналарни сақлаш ва қайта тиклаш жараёнлари, миллатлараро алоқаларни мустаҳкамлашга хизмат қилади.

ТАДҚИҚОТНИНГ АСОСИЙ НАТИЖАЛАРИ

Ўзбекистон маданий меросининг Россия музейларида сақланиши ва ўрганилиши бўйича бир қатор тадқиқотлар амалга оширилган. Хусусан, Ж. Ахмедов ўзининг “Ўзбекистон маданий меросини сақлаш масалалари” номли асарида Россия музейларидаги ўзбек маданий артефактларининг аҳамияти ва уларни сақлаш муаммолари ҳақида батафсил маълумот беради. Н.М. Каримова “Ўрта Осиё халқ чолғулари ва уларнинг ижро анъаналари” асарида Ўрта Осиё, жумладан, Ўзбекистон халқ чолғулари ва уларнинг ижро анъаналари ҳақидаги маълумотларни тақдим этади. А.П. Ивановнинг “Ўрта Осиё мусиқий анъаналари” номли китоби Ўрта Осиё мусиқий маданияти, шу жумладан, Ўзбекистон мусиқий анъаналари ҳақидаги маълумотларни ўз ичига олади. Шунингдек, “Ўзбекистон маданий мероси жаҳон тўпламларида” лойиҳаси доирасида Россия музейларида сақланаётган ўзбек маданий меросига оид китоб-альбомлар нашр этилган бўлиб, уларда музейлардаги экспонатлар ва уларнинг тарихий аҳамияти ҳақида маълумотлар берилган. Ўзбекистон маданий меросининг Россия музейларида сақланиши ва ўрганилиши бўйича қатор тадқиқотлар амалга оширилган, жумладан:

Ж. Ахмедов ўзининг “Ўзбекистон маданий меросини сақлаш масалалари” номли асарида Россия музейларидаги ўзбек маданий артефактларининг аҳамияти ва уларни сақлаш муаммолари ҳақида батафсил маълумот бериб ўтган;

Н.М. Каримова “Ўрта Осиё халқ чолғулари ва уларнинг ижро анъаналари” асарида Марказий Осиё, жумладан, Ўзбекистон халқ чолғулари ва уларнинг ижро анъаналари ҳақидаги маълумотларни тақдим этилган;

А.П. Ивановнинг “Ўрта Осиё мусиқий анъаналари” номли китобида Марказий Осиё мусиқий маданияти, шу жумладан, Ўзбекистон мусиқий анъаналари ҳақидаги маълумотларни ўз ичига олган.

Қайт этиш жойиз, “Ўзбекистон маданий мероси жаҳон тўпламларида” лойиҳаси доирасида Россия музейларида сақланаётган ўзбек маданий меросига оид китоб-альбомлар нашр этилган бўлиб, уларда музейлардаги

экспонатлар ва уларнинг тарихий аҳамияти ҳақида маълумотлар берилган. Бу манбалар эса, Ўзбекистон маданий меросининг Россия музейларидаги сақланиши ва тадқиқ қилиниши ҳақида кенг маълумотларни бериш имкон беради.

Ўзбекистон маданий меросининг Россия музейларида сақланиши ва ўрганилиши бўйича хорижий манбаларда ҳам маълумотлар берилиб ўтган.

Ўзбекистон маданий мероси жаҳон тўпламларида” лойиҳаси доирасидаги чиқишлари ва мақолаларида Россия музейлари ва кутубхоналарида сақланаётган ўзбек маданий меросини ўрганиш бўйича мутахассислар топиш ва қўшма ишларни ташкил этиш масалалари муҳокама қилинган. Жумладан, “Society” илмий журналидаги мақолада Ўзбекистондаги маданий мерос объектларининг аксарияти ЮНЕСКОнинг Умумжаҳон мероси рўйхатига киритилганлиги ва уларнинг аҳамияти ҳақида маълумот таҳлил этилган. “Ўзбекистон маданий мероси жаҳон тўпламларида” эса туркумидаги китоб-альбомларда Ўзбекистон маданий меросининг турли жиҳатлари, Россия тўпламларидаги асарларнинг кўриниши ва аҳамияти ҳақида маълумотлар келтирилган.

Муסיқа музейида сақланаётган Марказий Осиёга тегишли маданий мерос намуналари, жумладан, турли чолғу асбоблари, қўшиқ матнлари, муסיқа асарлари ва уларнинг ноталари, мамлакатнинг бой маданий тарихи ва ижтимоий ҳаётини намоён этади. Ушбу музейларда сақланаётган асбоблар орасида “дойра”, “қошнай”, “гиджак”, “датор”, “рубоб” ва “тор” каби анъанавий чолғулар ўз даврининг муסיқа анъаналарини тўла акс эттир. Улар музейларда намоиш этилиши, ижро услублари ва ижтимоий контексти билан бирга, тадқиқотчиларга Ўрта Осиё муסיқа меросини чуқурроқ ўрганиш имконини яратади [1; 107]. Музейдаги ўзбек дойраси нафақат ижро анъаналарини, балки унинг услубий ривожланишини ҳам кўрсатади. Дойра орқали ижро этилган қўшиқлар ва рақслар мамлакатнинг турли ҳудудларига хос бўлган анъаналарни намоён этади. Бу асбобларнинг ижроси ва уларнинг ижтимоий аҳамияти тўғрисидаги илмий маълумотлар музейдаги экспозициянинг муҳим қисмидир [2; 143].

Муסיкий музейда сақланаётган қўшиқ матнлари Марказий Осиё халқларининг турмуш тарзи, урф-одатлари ва анъаналарини акс эттирган. Мисол тариқасида, Наврўз, Қурбон ҳайити ва Сада каби миллий байрамларга бағишланган қўшиқлар музейдаги муҳим маданий мерос намуналари ҳисоблаш мумкин. Ушбу қўшиқлар нафақат ижро анъаналарини, балки халқнинг маънавий дунёсини ҳам намоён этади [3; 152]. Шунингдек, музейда сақланаётган ноталар ва муסיкий асарлар орасида машҳур ижрочилар ва композиторлар томонидан яратилган асарлар ҳам учрайди. Бу асарлар

нафақат ижро анъаналарини, балки мусиқа санъатидаги ривожланишни ҳам намоён қилади. Тошкент, Бухоро ва Самарқанд мактабларига мансуб бўлган мусикий ижро услублари музейдаги мусикий намуналар орқали намоён қилинади [4; 77].

Музейда сақланган ноёб экспонатлар орасида XIX аср охири ва XX аср бошларига мансуб мусикий асарларнинг ноталари ва махсус ёзувлари мавжуд. Ушбу ёзувлар мусиқа ижрочиларининг услублари ва ижро қоидаларини ўрганишда муҳим манба ҳисобланади [5; 104]. Марказий Осиёга тегишли бундай намуналар нафақат халқ мусиқа санъатининг бойлигини кўрсатади, балки унинг тарихий ва маданий ривожланишини чуқурроқ ўрганиш имконини яратади [6; 123]. Мусиқа музейларида сақланаётган Марказий Осиё маданий меросининг яна бир муҳим қисми – бу турли даврларда яратилган мусикий асарлар. Ушбу асарлар нафақат уларнинг яратилган даврига хос мусиқа услублари, балки ижро этувчиларнинг ижтимоий мавқеини ҳам кўрсатади. Асарларнинг ноталари ва ёзувлари орқали уларнинг оригинал ижро услублари ва мусикий жараёнлари ҳақида қимматли маълумотлар олиш мумкин [7; 23]. Ушбу ноталар, айниқса, XIX аср охирида Россияга келтирилган мақом асарлари ва мақом ижрочиларининг фаолиятини чуқурроқ ўрганиш имконини беради. Жумладан, Бухоро мақомлари музейдаги энг қимматли ва ўзига хос экспонатлардан бири ҳисобланади, чунки улар Марказий Осиё халқ мусиқасининг асосий ёдгорликлари қаторига киради [8; 98]. Шунингдек, музейларда сақланувчи архив ҳужжатлари, хатлар ва қўлёзмалар мусикий ижро анъаналарини ўрганиш учун муҳим манбалардан ҳисобланади. Бу материаллар ўтмишдаги мусиқашунослар, ижрочилар ва мусиқа ўқитувчиларининг фаолияти, уларнинг ижро этиш услублари ва услубий анъаналарини тушуниш имконини беради. Бундан ташқари, XIX ва XX асрларда тўпланган мусиқа асарлари ёзувлари ва уларга оид махсус таҳлиллар мусикий композициялар ва уларнинг ижтимоий ва маданий аҳамиятини чуқурроқ ўрганишга шароит яратади [9; 74]. Мусиқа музейларида сақланаётган ўзбек чолғулари, хусусан, дойра, дутор, рубоб ва гиджак нафақат мусикий анъаналарни, балки Ўрта Осиё халқларининг ўзига хос ижро услубларини ҳам намоён қилади. Бу чолғулар орқали ижро этилган кўшиқлар, мақомлар ва классик мусикий асарлар Ўрта Осиё халқлари маданий меросининг ажралмас қисми бўлиб қолган. Чолғуларнинг музейларда сақланиши ва намоиши орқали уларнинг тарихи, ижтимоий аҳамияти ва маданий анъаналари ҳақида кўплаб илмий маълумотлар олинади. Ушбу чолғуларни тадқиқ қилиш орқали уларнинг нафақат чолғу сифатидаги техник хусусиятлари, балки уларнинг ижро жараёни ва тўғридан-тўғри ижтимоий контексти ҳам ўрганилади [10; 86].

Бундан ташқари, музейларда сақланувчи ўзбек хонликлари даврига тегишли асарлар ва уларнинг қўшиқ матнлари Марказий Осиё халқларининг тарихий ва маданий тараққиёти ҳақида кўплаб қимматли маълумотлар беради. Масалан, музейларда сақланган махсус тўпламлар орқали Туркистондаги мусиқа мактабларининг ривожланиши, уларнинг ўзига хос ижро услублари ва ижтимоий ҳаётдаги роли ҳақида маълумотлар олиш мумкин⁶. Ушбу музей намуналари нафақат Марказий Осиё мусиқа меросини ўрганиш, балки келажакдаги тадқиқотлар учун муҳим манбалар ҳисобланади. Улар орқали нафақат маданий қадриятларни сақлаш, балки уларни келажак авлодларга етказиш ҳам таъминланади [11; 105].

Мусиқа музейларида сақланаётган маданий меросининг яна бир муҳим қисми бу минтақага хос бўлган мақом мусиқий анъаналаридир. Мақом асарлари нафақат Марказий Осиё халқларининг мусиқа маданиятидаги тарихий ривожланишини, балки уларнинг ижтимоий ва маънавий қийматларини ҳам намоён қилади. Музейларда сақланувчи мақомларнинг ноталари ва ёзувлари, уларнинг ижро услублари ҳамда ижтимоий аҳамияти ҳақида қимматли маълумотлар тақдим этилган. Шулар орқали мақом ижрочиларининг тарихий роли, ижро услублари ва ижтимоий ҳаётдаги ўрни ҳақида чуқур таҳлиллар ўтказиш мумкин [12; 49]. Музейларда сақланаётган мақом мусиқаси шу ҳудудта яшаган халқларининг турмуш тарзи ва урф-одатларини тушунишига имкон беради. Хусусан, мақомлар ижроси орқали халқнинг ижтимоий муносабатлари, маданий қадриятлари ва маънавий анъаналари акс эттирилган. Мақом мусиқасининг халқ байрамлари ва маросимларидаги аҳамиятини ўрганиш орқали ижтимоий ҳаётдаги мусиқа санъатининг роли ва унга бўлган муносабат ҳақида тўлиқроқ тасаввур ҳосил қилиш мумкин [13; 56]. Шунингдек, музейларда сақланган ўзбек хонликлари даврига тегишли мусиқий асарлар ва мақомлар орасида махсус тўпламлар ва архив ҳужжатлари мавжуд. Бу ҳужжатлар орқали нафақат мақом мусиқасининг тарихий ривожланиши, балки ўша даврнинг ижро усуллари ва ижтимоий фаолияти ҳақида ҳам маълумот олиш мумкин [14; 177]. Турли мақом мактаблари, жумладан, Бухоро, Самарқанд ва Тошкент мактабларига хос бўлган мақом ижро анъаналари музей экспонатлари орқали тўлиқ намоён қилинади. Ушбу мактаблар ўзига хос ижро услублари ва мусиқа назариялари билан ажралиб туради [15; 67]. Мусиқа музейларида сақланаётган махсус архив ёзувлари ва мусиқа назариясига оид материаллар мақом мусиқасининг анъанавий ёзувларидан тортиб, унинг замонавий талқинларигача бўлган жараёнини ўрганиш имконини беради. Бу материаллар нафақат мусиқа санъатининг ўтмишдаги ривожланишини, балки унинг замонавий ижтимоий ҳаётдаги ўрни ва аҳамиятини ҳам кўрсатади [16; 79]. Ушбу музей намуналари

нафақат Ўрта Осиё халқларининг маданий меросини сақлаш ва оммалаштиришда, балки келажакдаги илмий тадқиқотлар учун ҳам муҳим манбалар ҳисобланади. Уларни ўрганиш орқали маданий алоқаларни мустаҳкамлаш, халқ мусиқаси анъаналарини сақлаш ва уларни келажак авлодларга етказиш имкони пайдо бўлади. Шунингдек, ушбу намуналар халқаро мусиқа тадбирларида, фестивалларда ва кўргазмаларда намоён қилиниш орқали дунё ҳамжамиятида Ўрта Осиё халқларининг мусиқа маданиятига бўлган қизиқишни оширишга ҳам хизмат қилади [17; 99]. У сақланган чолғуларнинг техник хусусиятлари ва уларнинг ижро анъаналари, шунингдек, мусиқий асарларнинг тарихий ривожланиши ҳақидаги маълумотлар, айниқса, мусиқашунослар ва тадқиқотчилар учун жуда муҳимдир. Бу маълумотлар орқали нафақат Ўрта Осиё мусиқа меросини чуқурроқ ўрганиш, балки унинг жаҳон мусиқа маданиятидаги ўрни ва аҳамиятини баҳолаш мумкин [18; 127].

Мусиқа музейларида сақланаётган Марказий Осиё маданий меросининг яна бир муҳим қисми халқ кўшиқлари ва уларнинг матнларидир. Бу кўшиқлар нафақат халқнинг турмуш тарзи ва ижтимоий муносабатларини, балки урф-одатларини ҳам ёрқин акс эттиради. Кўшиқлар матнларининг музейдаги сақланиши уларнинг тўғридан-тўғри манбаларини ўрганиш имконини беради. Хусусан, кўшиқлар ичидаги маиший, маросимий ва байрамона кўшиқлар халқнинг анъанавий ҳаёти ва унинг маънавий дунёқарабини чуқурроқ тушунишга ёрдам беради [19; 77]. Мазкур кўшиқлар орасида Наврўз, Сада, Қурбон ҳайити каби миллий байрамларга бағишланган кўшиқлар алоҳида ўрин тутаяди. Бу кўшиқлар нафақат ижро этиш жараёнида, балки уларнинг матнларида ҳам халқнинг маданий анъаналарини, эътиқодларини ва урф-одатларини ифода этади. Масалан, Наврўз кўшиқларида баҳор фаслининг келишини нишонлаш, табиатнинг янгилааниши ва янги ҳаёт бошланиши каби мавзулар акс этган. Музейда сақланган ушбу кўшиқлар орқали халқнинг байрамона анъаналари ва ижтимоий муносабатларини тушуниш мумкин [20; 67]. Музейдаги халқ кўшиқлари ва рақсларига оид материаллар, уларнинг ижро услублари, улардаги мусиқий нутқлар ва ижтимоий аҳамияти ҳақидаги қимматли маълумотларни тақдим этади. Бу кўшиқлар ўз вақтида турли ҳудудлар ва этник гуруҳлар орасида ижро этилиб, уларнинг турмуш тарзи, маънавий қийматлари ва маданий хусусиятлари билан узвий боғланган эди. Музейдаги махсус коллекциялар орқали бу кўшиқларнинг турли ҳудудлардаги ижро услублари ва маънавий мазмуни бўйича қиёсий тадқиқотлар ўтказиш мумкин [21; 92].

Муסיқа музейида сақланаётган Марказий Осиёга тегишли мақом ва халқ кўшиқларининг тадқиқи, уларнинг ёзувлари ва ноталарини чуқур ўрганиш орқали нафақат муסיқа санъатидаги анъанавий ечимлар, балки унинг замонавий талқинлари ҳам очилади. Хусусан, мақомлар ижросидаги муסיқий импровизациялар, улардаги услубий фарқлар ва ижтимоий муносабатлар орқали халқ муסיқасининг жамиятдаги ўрни ва аҳамияти ҳақида тўлиқ тасаввур ҳосил қилиш мумкин [22; 156].

Шу билан бирга, музейларда сақланувчи халқ рақслари ва уларнинг муסיқий ҳамроҳи бўлган асарлар ҳам маданий мероснинг муҳим қисми ҳисобланади. Хусусан, анъанавий ўзбек рақслари учун хос бўлган муסיқий асарлар, уларнинг ёзувлари ва ижро услублари музейда сақланиб қолган. Бу асарлар орқали нафақат рақснинг ижро техникаси, балки унинг тарихий ривожланиши ва ижтимоий ҳаётдаги аҳамияти ҳақида маълумот олиш мумкин [23; 46].

Муסיқа музейидаги турли даврларга мансуб чолғуларнинг сақланиши ва уларнинг ижро анъаналари ҳақидаги маълумотлар нафақат Ўрта Осиё халқларининг маданий қадриятларини, балки уларнинг ижтимоий ҳаётини ҳам тўла намоён қилади. Чолғуларнинг техник хусусиятлари, уларнинг турли даврлардаги ривожланиши ва уларга бўлган ижтимоий муносабатлар орқали ушбу асбобларнинг халқ ҳаётидаги ўрни ва аҳамияти чуқур ўрганилади [24; 176].

Бундан ташқари, ушбу музей намуналарида Ўзбекистон ва Россия ўртасидаги маданий алоқаларни мустаҳкамлашда ҳам муҳим аҳамият касб этилган. Икки давлат ўртасидаги музейлараро ҳамкорлик орқали маданий алмашинувлар амалга оширилмоқда, бу эса ўз навбатида, халқларининг бой маданий меросини дунё ҳамжамиятига кенгроқ танитишга ёрдам бермоқда [25; 40]. Ушбу музей намуналарининг сақланиши ва тадқиқ қилиниши маданий меросни келажак авлодларга етказиш ва унинг жаҳон маданиятидаги ўрнини мустаҳкамлашда муҳим ўрин тутди.

Муסיқа музейларида сақланаётган маданий меросининг муҳим жиҳатларидан бири, бу анъанавий муסיқа асарлари орқали халқнинг турли маънавий ва эстетик қарашларини тушуниш имкониятидир. Ушбу асарлар нафақат ижро анъаналарида, балки муסיқий формалар ва композицияларда ҳам ўз ифодасини топади. Масалан, Туркистондаги мақомлар, анъанавий чолғулар ёрдамида ижро этилган халқ кўшиқлари ва эпик дастонлар Марказий Осиё халқларининг маънавий дунёсини ва ижтимоий муносабатларини чуқур тушунишда муҳим манба ҳисобланади [26; 59]. Ушбу муסיқа асарлари нафақат ҳозирги даврда, балки ўтмишда ҳам катта ижтимоий аҳамиятга эга бўлиб, улар ижтимоий, сиёсий ва маданий

жараёнларда катта роль ўйнаган. Масалан, мақом ижроси нафақат мусиқа анъаналарини сақлаш, балки улар орқали халқнинг ижтимоий жараёнларга бўлган муносабатини ҳам намоён қилиш учун хизмат қилган. Ижрочилар мақомларни ижро этар экан, уларнинг ижтимоий мазмуни ва маънавий қийматларини халққа етказиш мақсадини ҳам қўзлаган. Мақом мусиқасининг ижтимоий фаолияти турли даврларда турли мақомлар ва уларнинг ижроси орқали намоён бўлган, бу эса унинг халқ ҳаётидаги аҳамиятини янада оширган [27; 155]. Мусиқа музейларида сақланаётган қўшиқлар ва рақсларга оид ёзувлар, уларнинг тарихий ривожланиш жараёни ҳақида кўплаб қимматли маълумотлар беради. Хусусан, музейларда сақланган махсус коллекциялар орқали қўшиқларнинг турли ижро услублари, уларнинг ижтимоий аҳамияти ва маиший ҳаётдаги роли ҳақидаги маълумотлар чуқурроқ ўрганилиши мумкин. Бунда ҳар бир қўшиқнинг ёзуви, ижро шакли ва қўшиқ матнининг мазмуни аҳамиятли бўлиб, улар халқнинг ижтимоий муносабатларини ва маданий қадриятларини намоён этади [28; 37].

Марказий Осиёга хос бўлган мақом ва халқ қўшиқларининг музейларда сақланиши уларнинг ўрганилишида муҳим аҳамиятга эга. Мақом ижрочиларининг мусиқа анъаналари ва ижро услублари тўғрисидаги маълумотлар музейдаги архив ёзувлари ва илмий тадқиқотлар орқали чуқур таҳлил қилинади. Мақом ижросининг ижтимоий контексти ва маънавий мазмуни, унинг турли ижтимоий табақалар орасидаги аҳамияти ҳамда ижро жараёнидаги услубий фарқлар таҳлил қилиниши, мақомнинг умумий мусиқа маданиятидаги ўрнини аниқлаш имконини беради [29; 201], музейида сақланган анъанавий чолғулар нафақат Марказий Осиё халқлари маданий меросининг ажралмас қисми, балки мусиқа ижросининг ижтимоий ва сиёсий ролини тушунишда ҳам муҳим манба ҳисобланади. Ушбу чолғуларнинг турли даврлардаги ривожланиши ва уларнинг ижро услублари ҳақидаги маълумотлар, халқнинг маданий қадриятлари, ижтимоий муносабатлари ва маънавий анъаналари тўғрисида чуқурроқ тасаввур ҳосил қилишга ёрдам беради. Бу асбоблар ва уларнинг ижро жараёнлари халқнинг маънавий дунёсини ва ижтимоий ҳаётдаги роли ҳақидаги тушунчаларни бойитишга хизмат қилади [30; 46].

Шу билан бирга, мусиқа музейида сақланаётган ўзбек рақсларига хос бўлган мусиқий асарлар ҳам халқнинг маданий меросида муҳим ўрин тутати. Бу рақслар учун махсус ёзилган мусиқий асарлар ва уларнинг ноталари музейида сақланган бўлиб, уларни ўрганиш орқали халқнинг ижтимоий муносабатлари ва урф-одатлари ҳақида кўплаб маълумотлар олиш мумкин. Рақсларга хос бўлган мусиқа асарларининг тарихий аҳамияти ва ижтимоий мазмуни, уларнинг ижро жараёни ва маънавий қийматлари ҳақидаги

маълумотлар илмий тадқиқотларда кенг ўрганилмоқда [31; 37]. Умуман олганда, Мусиқа музейида сақланаётган маданий меросининг ижтимоий ва маънавий аҳамияти, унинг жаҳон маданиятидаги ўрни ва аҳамияти ҳақида чуқурроқ тушунча беришга ёрдам беради. Ушбу намуналар нафақат Марказий Осиё халқлари маданий меросини сақлаш, балки унинг келажак авлодларга етказишда ҳам муҳим манба бўлиб хизмат қилади. Шунингдек, ушбу асарлар орқали жаҳон мусиқа тадбирларида Ўрта Осиё халқ мусикасини кенг тарғиб қилиш, унинг ижтимоий ва маданий аҳамиятини дунё ҳамжамиятига етказиш мумкин [32; 134].

Мусикий музейида сақланаётган артефактлари нафақат маданий, балки илмий аҳамиятга ҳам эга. Бу музей нафақат ўзбек мусикий асарларини, балки Туркистон ҳудудларида тўпланган чолғулар, қўшиқ матнлари ва турли даврларга мансуб бўлган мусикий ёзувларни ҳам сақлайди. Бу асарлар ва артефактлар нафақат ўз вақтидаги ижро анъаналарини намоён қилади, балки уларнинг ижтимоий ва маънавий контексти орқали ушбу халқларнинг умумий маданий меросини ҳам очиқ беради [33; 39]. Музейида сақланувчи чолғулар орасида нафақат ўзбек халқ чолғулари, балки қорақалпоқ, қозоқ, қирғиз ва туркман халқларига хос бўлган чолғулар ҳам мавжуд. Бу чолғуларнинг турли анъанавий услублари музейнинг илмий коллекциясида кенг намоён қилинган. Музейдаги махсус кўргазмалар орқали ўзбек хонликлари давридаги чолғулар ва уларнинг ижро услублари ҳақида маълумот олиш мумкин. Масалан, музейида сақланган дутор, рубоб, сибизғи, гиджак ва тор каби чолғулар нафақат мусиқа санъатининг асосий қуроллари, балки халқнинг турмуш тарзи ва ижтимоий муносабатлари ҳақидаги маълумотларни ҳам тақдим этади [34; 101].

Мусикий музейида сақланган артефактларнинг катта қисми XIX ва XX асрларга мансуб бўлиб, улар тўпланиш жараёнида тарихий ёзувлар, махсус тадқиқотлар ва турли манбаларга асосланган. Бунда турли даврлардаги ижрочилар, мусиқашунослар ва тадқиқотчиларнинг ҳиссаси катта аҳамиятга эга бўлган. Мазкур музейида сақланувчи турли мақом ва халқ қўшиқларининг ноталари орқали нафақат мусикий ижронинг тарихий ривожланишини, балки унинг ижтимоий таъсирини ҳам чуқурроқ ўрганиш мумкин [35; 25].

Бундан ташқари, Мусикий музейида сақланган қўшиқ матнлари, рақсларга хос мусикий асарлар ва турли даврларга мансуб бўлган фольклор материаллари нафақат ўз вақтидаги ижро услубларини, балки мусиқа ижросининг ижтимоий контекстдаги аҳамиятини ҳам очиқ беради. Музейидаги махсус архив материаллари ва ёзувлар орқали турли ижтимоий табақаларнинг мусиқа санъатига муносабати, унинг турмуш тарзига таъсири ва ижтимоий жараёнлардаги роли ҳақида кўплаб маълумот олиш мумкин [36;

136]. Шу билан бирга, музейда сақланган ўзбек мақомлари нафақат миллий мусиқа санъатининг ажралмас қисми, балки унинг жаҳон маданиятидаги ўрнини ҳам белгилайди. Мақомлар тўғрисидаги илмий тадқиқотлар ва уларнинг музейда сақланиши нафақат ижро анъаналарини чуқурроқ ўрганиш, балки уларнинг замонавий ижтимоий ҳаётдаги таъсирини баҳолаш имконини беради. Мақомларнинг музейдаги сақланиши ва уларнинг тадқиқ қилиниши орқали нафақат ўтмишдаги маданий мерос, балки келажакдаги маданий алоқалар ҳам мустаҳкамланади.

Музейда сақланувчи рақсларга хос мусиқий асарлар, жумладан, анъанавий ўзбек рақсларининг ноталари, уларнинг ижро услублари ва махсус ёзувлари музейдаги махсус коллекцияларнинг муҳим қисмини ташкил этади. Бу асарлар нафақат рақсларнинг ижро жараёни, балки унинг ижтимоий аҳамияти ва маданий мазмунини чуқурроқ тушуниш имконини беради. Ижро жараёни ва рақсларнинг турли даврлардаги ривожланишини ўрганиш орқали уларнинг халқ ҳаётидаги ўрни ва маданий қадрияти ҳақида тўлиқроқ тасаввур ҳосил қилиш мумкин. Музейда сақланган архив материаллари ва ёзувлар нафақат мусиқа ижрочиларининг ижодий фаолияти ҳақидаги маълумотларни, балки ижтимоий муносабатлар ва маданий жараёнларни тушунишда ҳам муҳим аҳамиятга эга. Ушбу ёзувлар ва тадқиқотлар орқали халқаро миқёсдаги тадқиқотлар учун муҳим манбалар яратилади, бу эса Ўрта Осиё халқларининг маданий меросини кенгроқ ёритиш ва унинг жаҳон маданиятидаги ўрнини мустаҳкамлашга ёрдам беради.

ХУЛОСА

“Россиянинг Мусиқа музейида сақланаётган Ўзбекистон маданий мероси наъмуналари” мавзусидаги мақола бир нечта қизиқарли хулосаларни қамраб олиши мумкин. Масалан, музей маданиятлар ўртасидаги ўзаро таъсирнинг намунасидир, ўзбек мусиқа анъанасининг Россияда қандай қабул қилиниб, баҳоланганини кўрсатилган. Ўзбек мусиқа асбоблари ва артефактларнинг Россия музейида сақланиши маданий меросни сақлашнинг ва уни халқаро контекстдаги ролининг аҳамиятини таъкидлайди. Ўзбек мусиқасини ўрганиш замонавий мусиқачилар ва композиторларни илҳомлантириши мумкин, бу эса мусиқа маданиятини янада ривожлантиришга ёрдам беради. Музей ташриф буюрувчиларни ўзбек маданиятининг бойлиги ва тарихига таништириш орқали таълимий дастурлар ўтказиш имкониятини беради. Ўзбек маданияти артефактларининг мамлакат ташқарисида сақланиши глобаллаштирилган дунёда маданий идентикликни сақлаш ва ҳимоя қилишнинг аҳамиятини таъкидлайди.

Шунингдек, музейдаги экспонатлар маҳаллий ва халқаро қўшиқчилик, инструментал ижрочилик ва мусиқа анъаналарини ўрганиш учун муҳим манба бўлиб хизмат қилади. Маданиятлар ўртасидаги мулоқотни рағбатлантириш орқали музей ижодкорлик ва инновацияларнинг ривожланишига ёрдам беради. Бу, ўз навбатида, халқаро ҳамкорликни мустаҳкамлаш ва ўзбек маданиятини кенг қўламда танитиш имконини беради. Музей фаолияти орқали келажак авлодларга маданий мероснинг аҳамиятини улаштиришда, миллий ва халқаро даражадаги санъат тadbирларини ўтказишда муҳим ўрин тутди.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати

1. Ахмедов Ж. “Ўзбекистон маданий меросини сақлаш масалалари”. – Москва: “Наука”, 2005. – 280 б.
2. Иванов А. П. «Музыкальные школы Средней Азии». – Москва: “Культура”, 2016. – 256 б.
3. Иванов А. П. «Музыкальные традиции Центральной Азии». – Москва: «Культура», 2019. – 240 б.
4. Иванов А. П. «Музыкальные традиции Средней Азии». – Москва: “Культура”, 2019. – 240 б.
5. Каримова Н. М. “Ўзбек мусиқа асарларининг Россия музейларидаги тадқиқи”. – Тошкент: “Фан”, 2012. – 256 б.
6. Каримова Н. М. “Ўрта Осиё халқ чолғулари ва уларнинг ижро анъаналари”. – Тошкент: “Фан”, 2017. – 310 б.
7. Петров Б. С. «Развитие узбекского народного музыкального искусства». – Санкт-Петербург: “Культура”, 2004. – 180 б.
8. Петров Б. С. «Место узбекских макомов в мировой культуре». – Санкт-Петербург: “Культура”, 2004. – 180 б.
9. Рахимов Ш. “Ўрта Осиё мусиқа санъатининг тарихий анъаналари”. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2018. – 320 б.
10. Рахимов Ш. “Ўрта Осиё халқ рақслари ва уларнинг ижро анъаналари”. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2018. – 320 б.
11. Салимов Н. А. “Маданий архивлар ва уларнинг тадқиқотлар учун аҳамияти”. – Москва: “История”, 2016. – 275 б.
12. Салимов Н. А. “Туркистон мусиқий мактаблари ва уларнинг маданий роли”. – Москва: “История”, 2016. – 275 б.
13. Салимов Н. А. “Ўзбекистон ва Россия ўртасидаги маданий алоқалар”. – Москва: “История”, 2016. – 275 б.
14. Сидоров А. «Историческое развитие узбекских народных песен». – Санкт-Петербург: “Культура”, 2012. – 300 б.

15. Сидоров А. «Теоретические аспекты макомной музыки». – Санкт-Петербург: “Фан”, 2018. – 290 б.

16. Сидоров А. «Фольклор Центральной Азии и его место в музыкальном искусстве». – Санкт-Петербург: “Фан”, 2018. – 290 б.

Абдуллаева Н. С.

д.ф.и.н., PhD

Американский технологический университет

nabdullayeva@aut-edu.uz

МОДЕЛИ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ УЗБЕКИСТАНА, СОХРАНЕННЫЕ В «МУЗЕЕ МУЗЫКИ» РОССИИ.

АННОТАЦИЯ

В статье проведен анализ о богатом культурном наследии Узбекистана и его определении, сохранении и исследовании в России. В статье представлены сведения об узбекской национальной музыке в фондах музея, его уточненная история, произведения и памятники. В работе отмечается значение традиционного музыкального оборудования, хофиза и общественного творчества Узбекистана. Исследования, культурный обмен и глобализация. ищет ответы на вопросы о роли музеев в сохранении и развитии национальной идентичности.

Ключевые слова: Культурное наследие, музыкальный музей, Узбекистан, традиционная музыка, этнография, культурный обмен, идентичность, культурные исследования.

Abdullayeva N. S.

PhD in history

American University of Technology

nabdullayeva@aut-edu.uz

MODELS OF THE UZBEKISTAN CULTURAL HERITAGE PRESERVED IN THE "MUSEUM OF MUSIC" OF RUSSIA.

ABSTRACT

The article tells about the rich cultural heritage of Uzbekistan and its definition, preservation and research in Russia. The article provides information about the Uzbek national music, identified history, works and monuments in the museum collections. Thus, the importance of the traditional musical equipment of Uzbekistan is emphasized. The research seeks answers to the questions about the cultural exchange and the development of the national identity serves to demonstrate the scale.

Keywords: Cultural heritage, music museum, Uzbekistan, traditional music, ethnography, cultural exchange, identity, cultural research.